

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Малишевої Марини Анатоліївни «Імперативні мовленнєві акти у сучасному православному релігійному дискурсі», виконану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності українська мова – 10.02.01

Антропоцентричний підхід у лінгвістиці ще в другій половині минулого століття визначив інтерес до особливостей функціонування дискурсів різних типів. Проаналізовані політична (П. Серіо, І.В. Ковалевська, І.В. Стецула, О.С. Фоменко, Г. Крес та ін.), наукова (В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, Л.В. Озадовська, Г.М. Яворська, Е. Хесс-Литіч, Р. Стрільманн та ін.), медична (Р. Відеман, А. Цікурел), національно-культурна (А.М. Баранов, Е. Берендт, Н. Дітмар), судова (Д. Майлард, Р. Водак), сімейна (А. Семенюк) та інші сфери суспільної комунікації, однак теоретичною основою дисертації Марини Анатоліївни Малишевої «Імперативні мовленнєві акти у сучасному православному релігійному дискурсі», запропонованої на розгляд спеціалізованої вченої ради, стали нові підходи до потрактування лінгвопрагматичних особливостей використання, функціонування та прагматичного ефекту імперативних мовленнєвих актів у сучасному православному релігійному дискурсі.

Зміст та структура роботи детерміновані логікою дослідження. Відповідно до мети й завдань дисертації М.А. Малишевою розроблено таксономію імператива в релігійному дискурсі, а також з'ясовано прагматику семи імперативних спектрів, які є дисперсивними відтінками наказу, їхню семантичну структуру, взаємодію, конотованість за умов сталого та змінного релігійного контексту; створено комунікативний паспорт православного проповідника як носія комунікативної, соціометричної, психологічної, соціоінтерактивної, мовної, мовленнєво-риторичної та національно-культурної інформації. Щоправда, на нашу думку, потребують уточнення об'єкт і предмет дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі, не викликає заперечень, адже кандидатська дисертація М.А. Малишевої є першим в українському мовознавстві ґрунтовним дослідженням специфіки реалізації імперативних мовленнєвих актів у релігійному дискурсі.

Безперечно вдалому дослідженню імперативних мовленнєвих актів у релігійному дискурсі сприяли правильний вибір інструментарію та вміле застосування методів і прийомів дослідження, обґрунтованих у I розділі дисертації. Досить привабливою вбачаємо ідею застосування принципу фізичної дисперсії світла для побудови прагмати імперативних дисперсивних спектрів, що уможлиблює окреслення інтенсивності імперативних мовленнєвих актів, специфіку їх побудови.

Матеріалом дослідження послуговувало 1598 імперативних мовленнєвих актів, дібраних методом суцільного вибирання з текстів проповідей Патріарха УПЦ КП Філарета. Проте дисертант не обмежився зразками реалізації сучасного релігійного дискурсу, а дослідив і переклади різних Євангелій щодо їхніх комунікативно-прагматичних особливостей та впливу сьогоденне проповідництво.

Глибока обізнаність дисертанта у специфіці аналізованих категорій уможливила формування термінологічного апарату дослідження. Причому всі базові терміни дисертації продумані, доцільність їх використання обґрунтована. Так, наприклад, автор уводить до дослідження термін парресія, яку, слідом за М. Фуко, потрактовує як «вербальну діяльність, при здійсненні якої мовець виражає свій особистий зв'язок з істиною та ризикує власним життям, тому що вважає своїм обов'язком висловлювати істину, щоб робити людей кращими або допомагати їм (і собі)» (с. 34). Саме за таким принципом, вважає автор, здійснюється комунікативна діяльність адресанта у релігійному дискурсі. І таку думку не можна не вважати слушною.

Марина Анатоліївна ґрунтовно дослідила категорію імперативності, добре обізнана з науковими джерелами, присвяченими релігійному дискурсу,

про що свідчить зміст першого підрозділу другого розділу дисертації. Автор не відхиляє традиційні підходи до визначення імператива, виділяючи на їх основі типові ознаки організації імперативного мовленнєвого акта (с. 42-43), але й активно досліджує нестандартні підходи до потрактування імператива та його ознак і функцій.

Заслуговує на увагу наукової громади дослідження автором специфіки реалізації в релігійному дискурсі тріади «модальність, час, особа». Ґрунтовне вивчення Мариною Анатоліївною логіко-філософських, лінгвістичних потрактувань модальності й окреслення її субкатегорійних значень, зокрема імперативних, уможливив чітке окреслення в дисертації всіх варіантів стратифікації досліджуваних об'єктивно- та суб'єктивно-модальних значень і категорій ствердження / заперечення тощо. На основі опрацювання великої кількості наукових джерел і власних спостережень щодо особливостей реалізації імперативів у релігійному дискурсі автор робить абсолютно слушний висновок про недоцільність об'єднання суб'єктивної та об'єктивної модальності, «оскільки у релігійному дискурсі прагматично вони строго функціонують нарізно, де об'єктивна модальність належить адресанту (Богові / проповіднику), а суб'єктивна – адресатові, й об'єднує їх лише аспект оцінки» (с. 56).

Широта лінгвістичного світогляду та глибина дослідження об'єкта дисертації дозволили її авторові зробити обґрунтовані, а подеколи й несподівані висновки, які мають бути використані під час аналізу інших комунікативно-прагматичних категорій. Зокрема заслуговує схвалення й подальшої розробки ідея М. А. Малишевої про те, що «прагматичні аспекти вияву механізму референції у релігійному дискурсі в поєднанні з логіко-філософським підходом до розуміння імперативних відтінків модальності є головними засобами їхнього функційно-семантичного аналізу та визначення» (с. 66).

Особливо цікавим і практично значимим видається третій розділ дисертації. Зокрема перший його підрозділ – *Лінгвопрагматична природа*

апостольського проповідництва від Матвія та Луки як методологічно-практичний зразок побудови релігійного імператива – має привернути увагу не лише лінгвістів, а й дослідників-релігієзнавців та представників духовенства. Побудоване на глибокому розумінні законів лінгвопрагматики самостійне дослідження автора дає змогу «зануритися» в сутність Біблійного тексту, зрозуміти його імпліковані змістові шари, прагматичні інтенції проповідників.

Автор надзвичайно добре орієнтується в питаннях богослов'я, обізнаний у природі проповідництва та його історії, що дозволяє робити слушні висновки і про зміст, і про мовне оформлення проповідницьких текстів. Зокрема дуже цікавим є порівняльний аналіз текстів Святого Писання, створених Матвієм та Лукою з погляду акцентування в них особистісного розуміння апостолами змісту Нагорної проповіді (с. 74–75).

Не менш цікавим є порівняння комплексної інформації про апостолів Матвія та Луку в комунікативному паспорті, розробленому за Ф.С. Бацевичем, де проповідники постають як авторитарно-демократичні мовні особистості з граматиконом, лексиконом і прагматиком. Автор обрав чи не найоптимальніший шлях дослідження релігійного дискурсу, беручи до уваги не лише лінгвістичні явища, а й «усі можливі дотичні явища, що надають комплексну інформацію, яку адресант підсвідомо повідомляє про себе через різні комунікативні засоби» (с. 103). Щоправда, якщо комунікативна, соціометрична, соціоінтерактивна й мовленнєво-риторична складові не викликають заперечень. Щоправда, деякі сумніви виникають у частині аналізу мовних засобів, де слід було б урахувати, що досліджується переклад Євангелій. Очевидно, що мовні засоби оригінального тексту можуть, хоч і не принципово, але відрізнятися від проаналізованих автором українськомовних текстів.

Дуже цінним з лінгвістичного погляду видається додаток, у якому імперативні мовленнєві акти проаналізовані з погляду 12 лінгвістично значущих параметрів за Дж. Сьорлем. Якість аналізу матеріалу і його

грунтовність (обсяг додатку – 176 с.), безперечно, заслуговують схвалення, а методології й матеріалу дослідження – використання в подальших роботах з комунікативно-прагматичної лінгвістики.

Дослідження значного за обсягом фактичного матеріалу та ретельний аналіз імперативних мовленнєвих актів у релігійному дискурсі послугували надійним підґрунтям для поглиблення уявлень про функціонування мови у релігійному дискурсі, зокрема диференційну лінгвістичну специфіку створення та функціонування імператива у релігійному православному середовищі.

Кожен розділ дисертації завершується науково виваженими висновками. В обґрунтованому й переконливому загальному висновку, який базується на глибокому дослідженні наукових джерел і фактичного матеріалу, представлений особистий внесок дисертанта.

Ще раз підкреслюючи високий теоретичний рівень дослідження Марини Анатоліївни Малишевої «Імперативні мовленнєві акти сучасного православного релігійного дискурсу» та його практичну значущість, не можемо обійти увагою ще деякі дискусійні міркування та роздуми.

1. Значеннєвим ядром імператива автор визначає *наказ* «як основну форму розпорядчої діяльності адресанта» (с. 103), зауважуючи, що поняття «наказ» відсутнє у Біблії, тому вживання його в релігійному середовищі через проповідницьке слово за суттю є алогічним» (с. 104). Погоджуючись у цілому з цитованою тезою, зауважуємо, що на її підтвердження автор наводить дещо некоректні аргументи, апелюючи лише до тієї частини словникової статті, де наведене визначення закону як нормативно-правового акта. Натомість ігноруються інші значення, з-поміж яких є й, зокрема, таке: «Сукупність догматів (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення. Господній Закон досконалий, він зміцнює душу (Біблія. Пер. І. Огієнка); Були там [у пеклі] чесні пустомолки, Що знали весь Святий закон (І. Котляревський)» (Словник української мови).

2. Дисертант сміливо дискутує з дослідниками дискурсу і здебільшого переконливо доводить свою позицію, наводячи аргументи, які важко

спростувати. Проте не з усіма такими твердження можна беззастережно погодитися. Зокрема видається не зовсім коректним твердження про відсутність прагматичного компонента у визначенні дискурсу О. Селівановою, а також надто буквально потрактовано фрагмент визначення дискурсу – «зразок мовної поведінки» (с. 28–29). Також важко погодитися із твердженням дисертанта про «поверхневу змістовність» (с. 29) визначення дискурсу В. Чернявською, адже така оцінка не мотивована, а цитати аналізованої праці наведені зі скороченням.

3. Іноді автор захоплюється релігійним аспектом і наводить надто розлогі релігієзнавчі коментарі до аналізованих імперативних мовленнєвих актів замість їх лінгвістичного та прагматично-комунікативного аналізу.

4. Реалізуючи одне із завдань дисертації, М.А. Малишева здійснила «оцінку лінгвопрагматичних дискурсивних теоретичних досліджень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві» (с. 18), проте чомусь залишила поза увагою роботи українських мовознавців-дискурсологів: К.С. Серажим, В.В. Корольової тощо.

Висловлені зауваження та побажання не є концептуальними і не применшують цінності рецензованого дослідження, зміст якого відображений в авторефераті, що відбиває основні положення дисертації.

Робота отримала належну апробацію: основний зміст дисертації висвітлено в шести статтях, дві з яких опубліковані в іноземних виданнях, та у доповідях, виголошених на наукових конференціях.

Рецензована дисертація – завершене, цілісне самостійне дослідження, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що створюють теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку комунікативної та прагмалінгвістики. Теоретичні узагальнення випливають із ґрунтового аналізу значного за обсягом фактичного матеріалу й достатньо аргументовані. Матеріали дисертації варто використовувати для написання підручників та посібників, у створенні спецкурсів і спецсеминарів з актуальних проблем комунікативної лінгвістики та прагматики.

Дисертація Марини Анатоліївни Малишевої «Імперативні мовленнєві акти у сучасному православному релігійному дискурсі» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених знань, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент
заступник директора з наукової роботи
Інституту філології
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.Л. Доценко

Відкриття дисертації до спеціалізації 03.09.2018 р.
Вчений секретар В.І. Зривак